

אקדמות מילין וויכוח עם הנצרות

א. מבוא למבוא

חג שבועות בבוקר בבית הכנסת -

"ויעזור ויגן ויושיע לכל החוסים בו ונאמר אמן..."

'רגע, רגע, רגע! (צועק אחד מן הקהל). אתם מבינים את תוקפה של התורה הקדושה שאתם הולכים לקבל עכשיו? מה חשיבותה של התורה באמת? מהי משמעות הפעולה שאתם עומדים לבצע? אי אפשר להמשיך עד שלא נעמוד על הדברים הללו.'

את החלל הזה בא פיוט אקדמות למלאות. דרך הפיוט אנו נבין את תוקפה של התורה, את החשיבות האמיתית של לימוד תורה שמבטא את היחס המיוחד של אהבה שיש להקב"ה אלינו, וממילא נבין את המשמעות של חג השבועות.¹

הפיוט נכתב על ידי ר' מאיר ב"ר יצחק, שליח ציבור מעיר וורמייזא.² הוא חי בתקופת רש"י או קצת לפניו, ורש"י מצטט דברי תורה מפיו כמה פעמים בפירושו לתנ"ך.³ מעט מאד ידוע על חייו של ר' מאיר ב"ר יצחק ש"ץ וקיימות אגדות שונות על חייו שהיה מלומד בניסים. יש היסטוריונים-חוקרים שטוענים שר' מאיר בעל הנס הקבור בטבריה הוא ר' מאיר ב"ר יצחק ש"ץ, מחבר פיוט אקדמות.

דורו דור תהפוכות היה. באותו זמן היהודים סבלו במיוחד משכניהם הנוצריים. המחבר נולד בסביבות (1030-1040) ונפטר קצת לפני מסע הצלב הראשון שקרה בשנת (1096). באותה שנה מסע הצלב עבר דרך העיר

¹ השיר כתוב ארמית שלא יבינהו אלא ישראל בלבד, אולם האירוניה היא שמחמת זה אין הפיוט מובן על ידי ישראל. ואולי הסיבה שהוא נכתב בארמית היא שכיון שהרקע של המשל של הפיוט הוא וויכוח עם המלאכים, איננו רוצים שהמלאכים יבינו אותו, וכידוע המלאכים אינם מבינים לשון ארמית, כמו שכתוב בגמ' (סוטה לג, א).

תשעים חרוזים באקדמות. ארבעים וארבעה חרוזים הראשונים מתחילים בסדר אל"ף בי"ת כפול. יתר החרוזים, ראשי תיבותיהם הראשונות מצטרפים למשפט זה: "מאיר ב"ר יצחק יגדל בתורה ובמעשים טובים אמן חזק ואמץ".

כל החרוזים מסתיימים באותיות 'תא', לרמז על התורה שפיוט זה חובר לשבחה, שאין לה חקר וסוף, וכיון שאדם השלים לימודה והגיע לאות ת"ו, מיד הוא חוזר והוגה מבראשית ומתחיל באל"ף (ספר התודעה).

על חשיבותו של הניגון המסורתי - נאמר בשם ר' נחמן מברסלב: "וואס אידן פארמגען - איז אקדמות מיט דעם נגון". ר"ל, כל הרכוש היהודי מקופל באקדמות ובניגונו.

² אקרוסטיכון: מאיר ב"ר יצחק יגדל בתורה ובמעשים טובים אמן חזק ואמץ.

³ (הושע ו, ח; עמוס ג, י"ב; תהלים ע"ג, י"א)

וורמייזא וטבחו 800 מאות יהודים קדושים, וביניהם בנו של המחבר ר' מאיר ב"ר יצחק ש"ץ.

כאמור, קיימות אגדות רבות על חייו, ושעבר נהר הסמבטיון בשבת כדי להציל כלל ישראל מסכנה. על פי ליקוט כל מה שכתוב נוכל לשער מעין מאורע כזה: אחד מן הכמרים באשכנז, שהיה שונא ישראל, השתדל להביא דיבתם רעה ולהלשין עליהם לפני המלך, ואולי דרש מאת היהודים, כי יבואו להתווכח עמו בענייני אמונה. היהודים בקשו מאת המלך לתת להם ארכה כדי שיספיקו להביא אחד מחכמי ישראל המובהקים שידע מה להשיב לכומר כאיוולתו. ואז בא ממרחק הרב מאיר ב"ר יצחק והוא הצליח בחוכמתו לנצח את הכומר ולהציל את היהודים. על אודות הנס הזה נתחברה 'מגילה' מיוחדת שהיו קוראים אותה בחג השבועות.⁴ נוכל לשער כי בעקבות מאורע זה זכה רבי מאיר להתעטר בתואר 'שליח ציבור', ובשם 'ציר נאמן',⁵ להזכיר שהיה שליח ציבור היהודי בוויכוחו עם הכומר, והיה ציר נאמן לשולחיו.⁶

אכן הויכוח הוא הציר שכל הפיוט מסתובב עליו; אומנם, שני ויכוחים. אחד גלוי, בין ישראל לעמים; והשני, רומז לוויכוח העתיק שהתקיים בין מלאכי השרת ומשה רבנו, ביום מעמד הר סיני. אומנם, הכול אותו ויכוח – והנמשל הוא הויכוח בין היהדות והנצרות – מה פירושו של קדושה.⁷

ב. המסר המרכזי של התורה

כתוב בגמ'⁸ "ר' אליעזר⁹ אומר אין לו לאדם ביו"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה, ר' יהושע אומר חלקהו, חציו לאכילה ושתיה וחציו

⁴ נתיב בינה כרך ד', 103

⁵ שבלי הלקט סי' ע"ו

⁶ למנהג לקרוא אקדמות, שקיים רק בקהילות אשכנזיות, התקיים פולמוס הלכתי גדול, במיוחד לגבי מנהג אמירת אקדמות אחרי הברכה הראשונה של הכהן. המהרי"ל וכן הלבוש מביאים את המנהג הזה, אולם הט"ז ועוד פוסקים רצו לבטל את המנהג. בשו"ת שער אפרים כתוב, שאע"פ שהפסקה הוא נגד הדין, אי אפשר לבטל את המנהג, משום 'אל תטוש תורת אמך', ו'המנהג מבטל את ההלכה!' בכל אופן מנהגינו בארץ ישראל הוא לאומרו אחרי שמעלים את הכהן, ולפני שהוא מברך את הברכה. אומנם רואים את חשיבותו של הפיוט, שאין כדוגמתו בנוסח שלנו, לומר פיוט אחרי שמעלים את הכהן.

⁷ דיוננו כאן על הנצרות מתייחס לממד הפילוסופי והשקפתי בלבד, כלומר, מה שנראה קדוש בעיניהם ובהצהרותיהם. כידוע, במשך כל הדורות, בפועל, המעשים וניהול החיים עצמם של פשוטי העם וכל שכן של הרבה מן הכמורה היה רחוק מאד מהאידיאל. דבר זה בא לידי ביטוי לא רק בחייהם הפרטיים אלא גם ביחסיהם כלפי היהודים.

⁸ פסחים סח, ב

⁹ סתם ר' אליעזר במשנה או בברייתא הוא ר' אליעזר הגדול הוא ר' אליעזר בן הורקנוס

לבית המדרש. א"ר אלעזר¹⁰ הכול מודים בעצרת¹¹ דבעינן נמי לכם, מאי טעמא? יום שניתנה בו תורה".

ויש לשאול אדרבא ביום שניתנה בו תורה, לכאורה היינו צריכים להשקיע כל היום וכל הלילה בלימוד תורה ולמה דוקא בעצרת בעינן נמי לכם?¹²

כל החגים שלנו הם חזרה על מאורע היסטורי. מה בעצם קרה באותו יום של קבלת התורה? ויכוח. ויכוח בין המלאכים ומשה רבנו. למי ראוי ליתן את התורה? המלאכים טענו שאין זה מן הראוי לתת את התורה הקדושה לילוד אשה, הוא רק יטמא את הדבר הקדוש. משה משיב למלאכים על פי מה שכתוב בעשרת הדברות שהתורה מיועדת רק לבני אנוש ולא למלאכים. בסופו של דבר המלאכים מודים שמשה רבנו צודק וראוי לתת את התורה דוקא לאנשים שחיים בעולם הזה הגשמי.¹³

אכן לא ניתנה תורה למלאכי השרת. התורה ניתנה לבני אדם שאוכלים ושותים וחיים חיים גופניים בעולם הזה. וזה המסר העיקרי של התורה - לחבר את הרוחני לגשמי. זוהי המשמעות של קבלת התורה. ולכן בעצרת, יום קבלת התורה, הכול מודים דבעינן נמי לכם.

יהדות איננה דת במובן שכל העולם מבינים את המלה. יהדות היא דרך חיים ולא רק מערכת של אמונות ודעות. וזה ההבדל העיקרי בין היהדות לנצרות - מעשים מול אמונה בלבד.

דרך התורה כל מעשה גשמי יכול להיפך למעשה של קדושה. אין צורך להיות מלאך, נזיר או מתבודד לחיות חיים של קדושה. האידיאל של הנצרות הוא הפורש מן העולם הזה, הכומר פורש מחיי אישות. אולם בעיני היהדות זוהי עבירה על המצווה הראשונה בכל התורה כולה. בעיני היהדות קדושה = שלמות. כלומר, החיבור בין הגשמי ורוחני זוהי קדושה. ייעודו של האדם בעולם הזה הוא לשאוף לשלמות. לשאוף לחבר את שני החלקים הללו, הרוחני והגופני, באופן מושלם. האדם השלם הוא איננו מלאך. האדם השלם הוא המחבר את שני החלקים ואז הוא נקרא צלם אלקים.

¹⁰ הכוונה לאמורא ר' אלעזר בן פדת - אמורא ארץ ישראלי בדור השלישי

¹¹ חג השבועות

¹² בצעירותי שמעתי את השאלה ואת התשובה הזו מפי הרב יוסף דוב סולובייצ'יק זצ"ל. לאחר זמן ראיתי שבעצם הוא ציטט את דברי הסבא רבא שלו בספר בית הלוי לפרשת יתרו. עיין שם יותר באריכות.

¹³ עיין שבת פח, ב בארוכה. ויש להבין את ההוה אמינא של המלאכים, מה פתאום חשבו שהתורה שייכת להם, הרי הם יצורים רוחניים והתורה עוסקת במצוות מעשיות? אכן המלאכים חשבו שיש להתייחס לתורה כספר של חכמת הבורא, ספר מחשבה, של אידיאות ולא של מעשים. משה רבנו היה צריך לשכנע אותם שהתורה היא בעיקר ספר הלכה, ספר של מעשה מצווה ולא רק ספר מחשבה. כפי שנראה זו גם הסברה של הנצרות, אין עיקר כוונת התורה בקיום מצוות אלא בלימוד רעיונות ואידיאות.

הגויים לא מבינים את המושג הזה. הם אינם יודעים איך לשתף את החיים שלהם לכלל אחד. אצל הקתולים יש חיי הכנסייה מצד אחד וחיים של חולין מצד שני אבל אין הם באים יחד בשיתוף אחד. אצלנו לא יכול להיות הפרדת דת ומדינה כי כל החיים מנווט על ידי התורה.¹⁴ לכן גוי לא יכול להביא שלמים כי הוא לא יודע איך לשתף הרוחני עם הגשמי. אצל הגוי יש רק קורבן עולה כי הדרך של קורבן שנשרף כליל הוא מבין יפה אולם הדרך של שיתוף וגשר של מרכבה אין לו שום גישה אליה. הוא לא יכול להביא קורבן שלמים כי אין הוא יודע איך להביא שלמים, קורבן שעושה שלום בין ישראל לקונו.¹⁵

הוויכוח הזה, מהי קדושה, הוא הוויכוח העיקרי שיש בינינו לבין הנוצרים,¹⁶ והוא אותו וויכוח שהיה למשה רבנו עם מלאכי השרת.¹⁷

ג. חיל מלאכים שמקלסין את הקב"ה בכל יום (בתים 15-30)¹⁸ מבית 1915 בפיוט מתואר גודל המעמד של אמירת השירה של מלאכי השרת, דהיינו קדושה. על פי הגמ'²⁰ מלאכי השרת חדשים נבראים בכל בוקר, אומרים שירה פעם אחת ומיד מתים. המלאכים מאד מכבדים זה את זה, ומלאך אחד לא מקדים מלאך שני, וכולם נותנים רשות זה לזה להתחיל ראשון, וממילא כולם אומרים את הקדושה יחד בתיאום נפלא. אומנם מודגש שכל זה נעשה מחמת יראה, אימה ופחד.

¹⁴ בחמש דרשות של הרב סלובייצ'יק הוא קורא לזה האני מאמין הארבע עשרה.
¹⁵ ולכן התורה מדגישה "וילך איש מבית לוי ויקח אשה תבית לוי", לעומת 'הנביא' שלהם שכביכול לא נוצר מאיש ואשה. שמעתי בשם הרב יעקב קמינצקי זצ"ל.

¹⁶ בעת ובמקום כתיבת הפיוט היתה רק הכנסייה הקתולית.

¹⁷ לפיוט שבעה חלקים. בעיוננו נתרכז במסר העיקרי של הפיוט שמופיע בחלקים ג-ה.

(א) נטילת רשות לאומרו

(ב) שבח להקב"ה

(ג) שבח לחיל המלאכים שאומרים קדושה בכל יום

(ד) חשיבותן של ישראל שהם חביבין לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת

(ה) האומות רוצים לקרב את ישראל אליהם

(ו) ישראל משיבים שהשכר שעתידים לקבל מה' גדולה הרבה יותר

(ז) סיום

¹⁸ רוב הפיוט רומז לדברים שנאמרו על ידי חז"ל בגמ' או במדרש, והרבה מהעניינים לקוחים מההפטרה של שני הימים של שבועות (יו"ט שני של גליות): יחזקאל פרק א - מעשה המרכבה, וחבקוק ב.

¹⁹ המתחיל באות ח

²⁰ כל יומא ויומא נבראין מלאכי השרת מנהר דינור, ואמרי שירה ובטלי, שנאמר: חדשים לבקרים רבה אמונתך (חגיגה יד, א). חדתינ נבוט לצפרין, סגיא טרשותא - חדשים נובטים לבקרים רבה אמונתך.

"ומנין שיראים זה את זה, ומכבדין זה את זה, וענוותנין מבני אדם - שבשעה שפותחין את פיהם ואומרים שיר, זה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני, וזה אומר לחברו פתח אתה שאתה גדול ממני".²¹ התוצאה מכל זה, שאין רצונם של המלאכים להקדים אחד את חברו, כולם יחד, כאיש אחד, אומרים שירה וקדושה. וזו כוונת נוסח הקדושה: "וקרא זה אל זה ואמר - נוטלין רשות זה מזה, שלא להקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה".²²

הפייטן ממשיך לתאר את אמירת הקדיש המשולש²³ על ידי השרפים²⁴ ו"ברוך כבוד ה' ממקומו" על ידי האופנים²⁵ וחיות הקודש²⁶ ברעש גדול²⁷ ושמקיימים את הציווי במהירות הבזק²⁸ עד שבסופו של דבר כל צבא השמים ממליכים את הקב"ה בכתר מלכות.²⁹ בקיצור, אמירת הקדיש על ידי מלאכי השרת וכל צבא השמים הוא מעמד מרשים ביותר. אומנם עם כל הפאר וההוד וההדר, הקדושה נאמרת מתוך יראה, אימה ופחד.

ד. חשיבותן של ישראל, שהם חביבין יותר ממלאכי השרת (40 - 31) על אף רוממותם הנשגבה של המלאכים וגדולתה העצומה של שירתם, שהיא אמירת הקדושה, ישראל חביבים יותר בעיני הקב"ה מהמלאכים ושירתנו גדולה מהשירה שלהם. היחס שלנו עם הקב"ה איננו

²¹ אבות דר' נתן יב, ו.

טעם עד יתיהב להון שתיקין באדשתא - עד שלא ניתן להם הצו ידמו בדממה.

²² תנחומא צו יג.

יקבלון דין מן דין שוי דלא בששתא - וקוראים זה אל זה יחד בלי איחור.

וכן הנוסח שלנו ביוצר. וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה... קדושה כולם כאחד עונים ואומרים ביראה.

²³ לתלותי קדושתא - לשלוש קדושות. עיין תרגום יונתן לפסוקים של קדושה המובאים ב'ובא לציון'. קדוש קדוש קדוש - ג' קדושות: 1-בשמים; 2-בארץ; 3-לעולם ועד.

²⁴ סוג של מלאכים. כמו שנאמר כנועם שיח סוד שרפי קודש.

²⁵ והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומת שרפים.

²⁶ המלאכים הם יצורי טבע. אכן הם חיות הקודש ובכל זאת הם חיות, וכמו חיות הם פועלים על ידי אינסטינקט, לשניהם אין בחירה חפשית. אנחנו גדולים מהם כי לנו יש בחירה חפשית, וזה צלם אלקים.

²⁷ כקול מי נפישותא - כקול מים רבים. "ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי" (יחזקאל א, כד).

²⁸ כות גירי קשתא - כעין חיצו הקשת. המלאכים מקיימים את דברי הציווי במהירות הבזק, כמו חצים שיורים מקשת.

²⁹ נהים כל חיחל מרומא, מקלסין בחששתא - המון כל צבא מרום משבחים באימה.

נהירא מלכותא, לדר ודר לאפרשתא - הדר מלכותו לפרש לדור ודור. מתייחס לפסוק האחרון של קדושה 'מלוך ה' לעולם אלקיך ציון לדור ודור הללויה', הנאמר על ידי כל חיל שמים. 'בשעה שמגיע כתר לראשו... כל חיות ושרפים ואופנים וגלגלי המרכבה וכסא הכבוד בפה אחד אומרים: 'מלוך ה' לעולם אלקיך ציון לדור ודור הללויה' (מדרש תהלים קמו, י).

יחס של יראה ופחד אלא יחס של אהבה, ובעוד שירת המלאכים הוא מעשה חד-פעמי³⁰ השירה שלנו היא תמידית. בעוד המלאכים הם עבדים ומשרתים להקב"ה, אנחנו בניו של הקב"ה.

לא רק שהמלאכים אינם גדולים מאתנו, הם אף תלויים בנו, שהם לא יכולים לומר שירה לפני שאנחנו אומרים שירה.³¹

ומהי השירה שאנחנו אומרים? דברי תורה שמסומלים על ידי קריאת שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד.³²

הנוסח של קדושה של מוסף מסתיים ב'שמע ישראל', והוא בא לבטא את המסר הזה - גדולת ישראל היא גדולה יותר מן המלאכים, לאחר שמתארים את הקדושה שהמלאכים אומרים פעם אחת בעולם, מתארים מה שאנחנו אומרים שמע ישראל וכו' ערב ובוקר בכל יום תמיד פעמיים באהבה (חמש הדגשות).³³ אנו אומרים שמע פעמים ביום אבל יכולים ללמוד תורה תמיד.

על ידי זה נוכל להבין את כוונתם של חז"ל בסדר תפילת יוצר שלנו. ברכת יוצר המאורות באה לפני ברכת אהבה רבה, שהיא ברכה על התורה, ולפני שמע ישראל. הכול בא לבטא את גדולת התורה שהיא מעל המאורות וגדולתם של כלל ישראל שהם מעל המלאכים ומעל האומות. אנחנו אומרים שירה בכל יום כל היום, עוסקים ועמלים בתורה בכל יום, ומייחדים שמו פעמיים בכל יום, באהבה.

³⁰ סדירא בהון קדושתא וכד חלפא שעתא - סדורה הקדושה אצלם, ואם עברה השעה. סיומא דלעלם, ואוף לא לשבועתא - יסיימו לנצח ואף לא לשמיטה.

עדב יקר אחסנתה חביבין, דבקבעתא - חבל נחלת כבודו חביבים הם, שבקביעות עבידין ליה חטיבא בדנה ושקעתא - מאמרים אותנו שחרית וערבית.

'חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה בכל שעה, ומלאכי השרת אינם אומרים אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה: פעם בשבוע, ואמרי לה: פעם ביובל, ואמרי לה: פעם בעולם' (חולין צא, ב). 'זיאמר שלחני כי עלה השחר, אמר לו: גנב אתה או קוביוסטוס אתה, שמתירא מן השחר? אמר לו: מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו' (שם).

³¹ טעם עד יתיבה להון - עד שלא ניתן להם הצו (על ידי בני ישראל). 'אין רשות למלאכי השרת לומר שירה עד שפותחין תחילה ישראל בשירה' (פרקי היכלות, מובא בבית מדרש ג, 161). ואשמע אחרי קול רעש גדול - מהו אחרי? אמר יחזקאל: משקלסתיו אני וחברי, שמעתי שמלאכי השרת מקלסין אותו אחרי, ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו' (תנחומא ו).

³² עבידין ליה חטיבה - מופרשים לחלקו. "את ה' האמרת היום, להיות לך לאלקים, וה' האמירך היום, להיות לו לעם", אמר להם הקב"ה לישראל: אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם הזה, דכתיב: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם הבא, דכתיב: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" (ברכות ו, א).

³³ ונראה שזו כוונת סוף הקדושה (לפי נוסח אשכנז): 'לדוד ודוד נגיד גדלך, ולנצח נצחים קדושתך נקדיש, ושבחך אלוקינו מפינו לא ימוש לעולם ועד' - שלא כמו המלאכים, שאומרים שירה רק פעם אחת בעולם. מרומז כאן שהקדושה שאנחנו אומרים הוא לימוד התורה, "לא ימוש ספר התורה הזה מפיק והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח).

וכן מוכח מנוסח ברכת הקדושה: אתה קדוש ושמן קדוש וקדושים (דהיינו עם ישראל) בכל יום יודוך סלה שלא כמו המלאכים שמברכים רק פעם בחיים.

הברכה הראשונה היא על המאורות, שמסמלים את מערכות הטבע והסדר בעולם הזה, והקדושה של המלאכים שנאמרת באימה ויראה. אחר כך מברכים את הברכה השנייה, על התורה, שגם היא דרך בהשגת אמונה וקירבה אל ה'³⁴ אך בדרך על-טבעית, ובעבותות אהבה רבה. מה גם שהמאורות מוגבלות בזמן (יום ולילה) לעומת התורה שהיא מעל הזמן - חלק מהאין-סוף, וממילא יותר קרובה להקב"ה. כלומר, כלל ישראל קרובים יותר להקב"ה מהמלאכים.³⁵

ה. אומות העולם רוצים להסית את ישראל (48 - 41) כאמור, הפיוט נכתב כתוצאה של הוויכוחים על היהדות שכפו עלינו הכומרים הנוצרים. בחלק הזה מופיע את תמצית הוויכוח. הפייטן אומר, שאין הוא חושש להצהיר ולהכריז את גדולת הבורא גם בפני מלכים ושרי העם שהשתתפו בוויכוחים הפומביים הללו, אדרבא, שפר עלי לשבח את ה' בפניהם³⁶ כי רצון ה' הוא שכלל ישראל יפיץ את האמונה בו בקרב האומות.³⁷

הגויים באים בלי הפסק כגלי הים³⁸ ושואלים אותנו למה אנחנו מתעקשים כל כך באמונתנו בהקב"ה. האם איננו מודעים למצב העגום שעם ישראל נמצא בו שתוקפים אותו עם ייסורים בלתי פוסקים?³⁹ אחת הטענות הבולטות של הנוצרים בוויכוחים הייתה המצב העגום של כלל ישראל בזמן הזה.⁴⁰ כלל ישראל מדוכאים, רדופים, בזויים ושפלים עכשיו,

³⁴ וזו המחלוקת בין הרמב"ם וריה"ל לגבי הדרך המובחרת בהשגת אמונת ה' יתברך, האם על ידי חקירה במערכות הטבע או על ידי המסורה והתורה שבעצם חקוקה בנשמת האדם? האם עדיף להשיג אמונה מהעולם הגשמי או מהעולם הרוחני?
³⁵ עיין תהלים מזמור יט, וזה כוונת הנאמר שם על גדולת התורה, שהוא גדול יותר מן המאורות (כחות הטבע כמו המלאכים). וממילא גדולתם של כלל ישראל גדול מן המלאכים - גם עבדך נזהר בהם.

³⁶ שבח רבון עלמא, אמירא דכותא - את שבח רבון העולמים היא אמירה זכה שפר עלי לחוויי, באפי מלכותא - נאה לי לספר בפני מלכים.

³⁷ אמר להם משה: לא במעשיכם אתם נגאלין אלא למען תספר באזני בנך וכו' וליתן שבח להקב"ה לספר גדולתו ותהילתו בין אומות העולם, וכן הוא אומר, ספרו בגוים כבודו (מדרש תהלים מזמור מד).

³⁸ תאין ומתכנשין כחיזו אדותא - באים הם ומתכנסים כדמות גלים 'אמר ישעיה, והרשעים כים נגרש, מה הים, הגל הראשון אומר: אני עולה ומציף את כל העולם כולו, וכיון שהוא בא לחול הוא כורע לפניו, ואין הגל השני למד מן הראשון' (מדרש תהלים ב, ב).

³⁹ תמיהין ושילין ליה בעסק אתותא - תמהים ושואלים לו (ישראל) על דבר האותות. 'בעסק אתותא' יש מובן כפול - למה אתם עדיין שומרים בקפדנות על האותות - הכוונה לאותיות וגם למצוות, הרי לפי המצב, אתם עובדים להבל ולריק, ולאל לא מושיע.

⁴⁰ הרב סולובייצ'יק בספרו קול דודי דופק כותב שבהקמת מדינת ישראל הופרכה טענה זו של הכנסייה לרוב תדהמתם ותמיהתם של הכנסייה הנוצרית.

איפה מושיעים? למה הם עובדים אותו?⁴¹ איפה הניסים והמופתים שהוא עושה עבורם - הם שואלים בלעג.⁴² ישראל משיב להם שאם תדעו אפילו מקצת שבחו של ריבוננו של עולם, אז תכירו אותו.⁴³

1. סיכום

תוך שחזור הוויכוח בין המלאכים ומשה אנו עומדים על ההבדל העיקרי והוויכוח בין הנוצרים והיהודים שהוליד את הפיוט הזה. אכן למרות כל הצרות אנו גאים במעמדנו שעולה על המלאכים, ואלו שחושבים שהם שואפים להיות מלאכים.⁴⁴ שכרנו בעתיד גדולה הרבה יותר מהם. היחס שלנו עם הקב"ה הוא יחס של אהבה ולא של יראה. האהבה רבה והיא אהבת עולם, וכל זה בגלל התורה שהוא נתן לנו ושאנו עוסקים בו כל היום וכל הלילה. גבאי: אחרי שאנחנו יודעים את כל זה, עכשיו אפשר להתחיל בקריאת התורה. כהן, עכשיו אתה יכול לברך!

⁴¹ מנן ומן הוא רחמך - מי ומי הוא אהובך יפת המראה אומות העולם אומרים לישראל מה דודך מדוד - מה אלוה הוא מאלוהות, מה פטרון הוא מפטרונין? (שיר השירים רבה ה, י).

⁴² ארום בגינה ספית מדור אריותא - כי למענו את סובלת במעונות אריות?
⁴³ 'כך היו אומות העולם שואלים להם: מה דודך מדוד, שכך אתם מומתים עליו, שכך אתם נהרגים עליו... כענין שנאמר כי עליך הורגנו כל היום (עיין תהלים מד), כולכם גבורים, בואו ונתערבה יחד, וישראל אומרים: נאמר לכם מקצת שבחו ואתם מכירים אותו' (שיר השירים רבה ה, י). הרחבה על תגובת עם ישראל שבסוף המדרש נמצא בהמשך הפיוט.

⁴⁴ המלאכים ו'קדושים' תופסים מקום מרכזי בהשקפת הנצרות. האידיאל שלהם לשאוף להיות כמלאכים. ביהדות אין כל רצון להיות מלאכים. מלאכים הם סטטיים, ללא תזוזה וללא גידול "ושרפים עומדים ממעל לו". לעומת זאת אנחנו שומרים הלכה, אנחנו הולכים. אנחנו מתקדמים וגדלים בתורה, בעבודת ה' וביראת שמים.